

*Миломир Степић**

ЗАПАДНИ БАЛКАН: ПРИМЕР ГЕОГРАФСКОГ РАСПОЈМЉИВАЊА И ГЕОПОЛИТИЧКОГ МАНИПУЛИСАЊА**

Сажетак

ЕУ је за територију бивше Југославије, без Словеније, али са Албанијом, осмислила географски неадекватан и геополитички манипулативан појам Западни Балкан. Циљ је био да се простор стабилизује и резервише за евроатлантску експанзију. Истовремено, он је послужио за проверу јединственог деловања ЕУ према изразито хетерогеном региону. Према предиспозицијама, Србија би требало да буде лидер Западног Балкана, али је њена моћ умањена због лошег међународног положаја. После пријема Хрватске у ЕУ односи ће се знатно променити. Србија постаће територијално, демографски и економски доминантнија. За њено „обуздавање“ и вештачко уравнотежавање Западног Балкана после 2013., Запад ће још више инструментализовати исламског чиниоца.

Кључне речи: постмодерни појмовник, вестернизација, фрагментација, евроатлантска експанзија, Србија, Западни Балкан

* Институт за политичке студије, Београд.

** Овај рад је настао у оквиру пројекта бр. 179009, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

За нови поредак – нови појмовник

После краткотрајне, постхладноратовске, необуздане америчке хегемоније и покушаја да се глобализам прогласи коначном, савршеном идеологијом, а униполарна геополитичка конструкција несмењивим светским системом, постало је очигледно, како се 21. век приближавао крају своје прве деценије, да се, у ствари, ради о времену рас-поретка (не-поретка, анти-поретка). Током тог, *de facto*, прелазног раздобља, интересно испреплетани припадници политичке, економско-финансијске, медијске и научне номенклатуре настојали су да као „подршку“ успостављању нових правила, вредности и односа успоставе и сврсисходну терминологију. Уведени појмови су систематски промовисани, неки су после орочене употребе скрајнути и повучени из употребе, да би уследила хиперпродукција сврсисходнијих. Нови категоријални апарат служио је за преумљавање и уподобљавање поданика, иако се одликовао теоријском неухватљивошћу и необјашњивошћу.

Посебан скуп нових појмова био је намењен земљама унутар трансгресионог frontiјера на које се излио „велики потоп“ експанзије таласократског Запада после пада Берлинског зида. „Постмодерно раздобље преплављено је масовним појмовним аморфностима, релативизацијама, конфузијама, мутантима и тенденциозно непрецизним неологизмима“¹ како би се релативизовале раније јасно одређене и прихваћене суштинске везе назива (имена) са феноменима (појавама, процесима). Потом је уследило усађивање транзиционе терминологије, новоговора и тзв. коректних наратива. Пост-југословенски простор послужио је као лабораторија, поред осталог, и за такве експерименте. Трагикомично је изгледало увођење у употребу „етнички чистих“ речи, рогобатних кованица, архаизама и туђица посредством којих су домицилни Балканци почели да доказују непостојеће идентитетске

1 Миломир Степић, „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ“, *Национални интерес*, год. VIII, vol. 14, број 2/2012, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 10

посебности и да пониру у дубине сумњивих етно-историјских корена.

Деструкцију „друге“ Југославије пратио је нови појмовник који су наметале кохорте Западних изасланика и институција које су представљали. Спремно су га прихватили и даље пласирали њихови домаћи заступници. Циљана је углавном најделикатнија сфера – географска, историографска, национална, верска, геополитичка... Терминолошке иновације требало је да утичу на преобликовање колективне свести „балканских варвара“, посебно на њихово поимање простора.² Један од најфреквентнијих нових појмова постао је „з/Западни Балкан“, који се у оптицају појавио крајем 20. века. Да ли географска наука познаје појам „з/Западни Балкан“? Има ли он историјско утемељење? На који простор се односи? Хоће ли његове међе да буду релативно дуготрајне? Или ће да се сукцесивно мењају са евентуалним прикључењем балканских земаља тзв. евроатлантским интеграцијама? Каква је функција „з/Западног Балкана“? Ако је настанак „з/Западног Балкана“ воља Брисела, како га геополитички и геоекономски поимају Вашингтон, Москва, Анкара, Рим, балкански суседи...? Да ли је исправно и са становишта националних интереса оправдано да појам „з/Западни Балкан“, те његови дублери „Југосфера“, „Регион“, „Окружење“... и даље буду у српској научној, политичкој, медијској, образовној, културној и другој употреби?

Географски појам Балкан – порекло, промене, заблуде, грешке

Прва савремена асоцијација на Балкан јесте *балканизација*, појам који почива на три угаона камена: 1) на хроничној конфронтираности бројних и измешаних етничких колективитета, 2) на политичко-територијалној уситњености и 3) на укрштености интереса великих сила. Балкан је карактеристичан по предрасудама и стереотипима. И само име Полуострва резултат је погрешног поимања његових најкрупнијих

2 О постмодерним схватањима значења и значаја простора видети у: Миломир Степић, Небојша Вуковић, „Поимање простора у времену геополитичке транзиције“, у: *Промена образаца мишљења* (Милош Кнежевић, ур.), Дом културе „Студентски град“, Београд, 2011, стр. 95-118

облика рељефа. Научни кругови западне и централне Европе чак до половине 19. века нису одустајали од мишљења да постоји целовит и једнородан планински венац од Црног мора на истоку до Јадранског мора на западу, који се у време ренесансе називао *Catena Mundi* (*Catena del Mondo*), а коме су истраживачи у првој половини 19. века давали име Централни гребен (*Centralkette*). Најисточнији део тог гребена називан је Хем (Хемус),³ по коме је често називана и цела полуострвска област.

Први пут појам *Балкан* помиње крајем 15. века италијански писац и дипломата Филип Калимах (*Philippus Chalitachus*, 1437-1496), напомињући да домицилно становништво, уместо назива Хем, користи израз Балкан који су донели Турци и који значи шумовита планина, гора. Географски појам *Балканско полуострво* (*Balkanhalbinsel* или *Haemushalbinsel*) у званичну употребу увео је 1808. године немачки географ Јохан Аугуст Цојне (*Johann August Zeune*, 1778-1853). Заблуда о Централном гребену постепено се исправља тек од средине 19. века и теренских истраживања аустријског геолога Ами Буеа (*Ami Boué*, 1794-1881). Он назив Балкан преузима од својих турских водича, који су заједничку именицу *балакан* употребљавали за сваку планину којој не знају име. Али, онда се подлеже другим грешкама. Појам Балкан за источни део старог Хемуса погрешно је протегнут на мање познате централне и западне секторе масива. Словенско становништво, иако је за читав планински венац „од Вршке Чуке до Црног мора“ користило име Стара планина, прихватило је и турски термин Балкан, иако се он раније односио само на њен најисточнији део.⁴ У ствари, радило се о јужном делу јединственог планинског венца који се у облику обрну-

3 Стари трачки назив *Хем* (*Хаимос*) значи (планински) ланац и према легенди води порекло од трачког владара Хема, који је погинуо у двобоју са Посејдоновим сином Бизасом, оснивачем града В/Бизанта. Према другој легенди Хем је био сина бога Северног Ветра *Бореје*, најјачег од свих ветрова, и персонификација трачке планине. Он се оженио *Родопом* и са њом добио сина Хебра (река Хебар или Марица), да би, због свађе са боговима, сви били претворени у планине.

4 О настанку појма Балканско полуострво видети детаљније у: Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, друго издање, Сабрана дела, књига 2, САНУ; Завод за уџбенике и наставна средства; НИРО Књижевне новине, Београд, 1991, стр. 14-15

тог слова *S* пружа од централне Европе до западне црноморске обале и данас се назива Карпатско-балкански планински систем.

Простор јужно од Саве и Дунава Ј. А. Цојне је назвао Балканско полуострво у жељи да, аналогно Пиринејском и Апенинском полуострву, германоцентрично посматран југоисток Европе назове по доминантном планинском масиву. Али, компактнија и доминантнија планинска целина ту је Динарски планински систем, те би најадекватнији назив полуострва требало да буде *Динарско полуострво*. Очигледно да је Балканско полуострво добило име захваљујући грешци која је ушла у оптицај, одомаћила се и ушла у званичну употребу. Та константа, проистекла из третирања овог простора као *terra incognita* у (псеудо)научно-географском смислу и као *terra nullius* у империјално-експанзионистичком смислу, задржала се и у каснијим геополитичким схватањима – од просторног несагласја и различитог омеђавања простора означених појмом *Балканско полуострво* и појмом *Балкан*, до савремених, наметнутих политичко-територијалних прекомпозиција и граница.⁵

Балканско полуострво – Балкан: не само појмовна дилема

Географи нису престали да полемишу о питању да ли је Балканско полуострво уопште полуострво. Школски посматрано, не би требало да постоји дилема – ради се о делу копна са „три стране окруженог морима“. Заиста, Балканско полуострво са истока, југа и (југо)запада заплускују Црно, Мраморно, Егејско, Средоземно, Јонско и Јадранско море. Већ на први поглед, од својих јужноевропских аналога, Пиринејског и Апенинског полуострва, Балканско полуострво се знатно разликује⁶ – не завршава се широким и (за сада) непремостивим мореузима, са чије се друге стране, неда-

5 Миломир Степић, *У вртлогу балканизације*, ЈП Службени лист СРЈ; Институт за геополитичке студије, Београд, 2001, стр. 156-157

6 Језгровиту компаративну анализу Балканског у односу на Пиринејско и Апенинско полуострво, видети у: Jovan Ilić, „The Balkan Geopolitical Knot and the Serbian Question“, in: *The Serbian Question in The Balkans* (Bratislav Atanacković, ed.), Faculty of Geography University of Belgrade, Belgrade, 1995, p. 3-4

леко од афричке обале Средоземља, исходишта завршавају пустињским „ћор-сокаком“ непрегледне Сахаре. Са Балканског полуострва, посредством Цариграда, тог „ока Васељене“⁷, преко уских мореуза Босфора (660 м) и Дарданела (1.300 м), копнени путеви воде према малоазијским и блискоисточним средиштима старих цивилизација, светим местима великих религија и планетарним „резервоарима“ нафте и гаса. Та функција евро-азијског „моста“ и вишедимензионалне проходнице резултира „геополитичким магнетизмом“ којим Балканско полуострво привлачи главне „играче“ у њиховом глобалном надметању.⁸

Балканско полуострво се разликује од Пиринејског и Апенинског и по томе што од „торзоа“ Европе није одвојено попречним планинским масивом као препреком, већ је са њим спојено пространом, проходном и речним долинама испресецаном низијом – Панонским басеном. Штавише, уместо уобичајеног суженог полуострвског „врата“, тај контакт је дугачка „хипотенуза балканског троугла“. Између Трста и Одесе, као крајњих северних „темена“ источне и западне обале Балканског полуострва, праволинијска раздаљина је 1.300 км, што је више од црноморско-балтичке осе Одеса-Калињинград (1.160 км). То значи да изразитија полуострвска својства има део Европе западно од линије Одеса - Калињинград у односу на део источно од ње, него Балканско полуострво према остатку Европе. Контактна линија Балканског полуострва са „торзоом“ Европе дужа је и од осталих трансевропских сужења: од осе Трст - Шћећин (900 км), Трст - Хамбург (1.000 км), Марсеј - Ротердам (1.100 км).⁹ Стога нису ретка

7 Цариград (Константинопољ, Истанбул...) сматра се градом са историјски континуирано најбољим географским положајем на свету. Стога није случајно што га је византијски писац Максим Плануд сматрао „царицом градова“ и „господарицом света“. Један од најзначајнијих умова византијског света Јован Евгеник назвао га је „оком Васељене“, а ту лирску синтагму употребио је Д. Вукић за наслов своје књиге. Видети: Драган Вукић, *Цариград – око Васељене*, Драган Вукић, Београд, 2010.

8 Миломир Степић, „Србија у евроазијској и неоевроазијској концепцији“, у: *Русија и Балкан – питања безбедности и сарадње* (Зоран Милошевић, ур.), Институт за политичке студије, Београд, 2008, стр. 24

9 Стари трачки назив *Хем* (*Хаимос*) значи (планински) ланац и преRadovan Pavić, *Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije* (I dio), Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1973, str. 130-133

мишљења да полуострвски карактер има само простор јужно од линије Бургас - Медовски залив (па чак и Солун - Игуменица). Међутим, такво димензионисање и омеђавање значило би да се поништава традиционални физичко-географски и антропо-географски смисао и целовитост Балканског полуострва, те се своди на само његов хеленски идентитет. У том случају, апсурдан би постао и назив *Балканско*. (карта 1)

Карта 1: Балканско полуострво – полуострво или не?

Одређење појма *Балканско полуострво* проистиче углавном физичко-географског просторног поимања. И док су међе дуж морских акваторија које га окружују мање-више неспорне (изузимајући припадност неких егејских острва), северна полуострвска тзв. природна граница дискутабилна је са две тачке гледишта:

1) Од Црног мора граница се према западу пружа Дунавом и Савом, и неспорна је до ушћа Купе; од те тачке постоје две опције – прва, узводно Купом, кроз Горски котар, до Ријеке и Кварнерског залива је мање прихватљива, географски нелогична и неетничка, али са историјском заоставштином

некадашње аустријско-турске међе, и друга, од ушћа Купе, даље узводно Савом до Љубљанског поља, потом контактом Алпског и Динарског планинског система, те Сочом до њеног ушћа у Тршћански залив, која је физичко-географски заснованија.

2) Панонска депресија је природна целина окружена Алпима, Карпатима и Динаридима, а Доњодунавска плоча је оивичена Карпатима на северу и Старом планином (Балканом) на југу, те тзв. природна граница Балканског полуострва никако не може да буде на Сави и Дунаву, будући да се савремена улога те две реке суштински променила – њихови токови више нису фрагментациона линија између великих империја, већ су постали кохезиони просторни чинилац и интегративна „кичма“ пространих равница и долинских области са леве и десне стране. (карта 2)

Карта 2: Балканско полуострво и Балкан

Балканско полуострво је првенствено физичко-географски појам, а граница на Сави и Дунаву представља више историјско-цивилизацијски реликат – један од многих у Европи. Површина Балканског полуострва је 520.000 км² и

мања је од простора који подразумева појам *Балкан*. Балкан се разликује од Балканског полуострва у територијално-делIMITационом и квалитативно-структуралном смислу. Северна граница Балкана поклапа се са северном границом Румуније и некадашње „друге“ Југославије. У његовом саставу су Грчка, Албанија, Бугарска, Румунија, европски део Турске (23.764 км² од укупно 779.452 км² површине Турске) и државе настале разби-распадом СФРЈ – Србија, Црна Гора, Македонија, Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија. Сходно томе, Балкан је политичко-географски појам, који подразумева територију површине 788.770 км². Међутим, Балкан је синоним геополитичности, те се користи и за друге области у свету, сличне по етно-политичкој уситњености, међусобној конфронтационости и важности географског положаја за интересе великих сила.¹⁰ И после пада Берлинског зида Балкан се поново показао не само као „место које производи више историје него што може да конзумира“,¹¹ него и као простор где се ствара „вишак геополитике“. На Балкану су велике силе (посебно са таласократског Запада) постале још више умешане, етничка хетерогеност и сукобљеност достигла је размере пароксизма, а политичко-територијалној фрагментацији као да нема краја¹².

Транзиционо поимање Балкана

Из конкретних европских, евроазијских и глобалних средишта геополитичке моћи на Балкан се гледа из различитог географског оптикума. Доминира германоцентрична, берлинско-бечка визура, за коју је балкански простор на *југоисточној* страни. Штавише, германски милитаризам и експанзионизам оријентисао је дуж југоисточне осовине

10 Геополитичка сличност са традиционалним, европским Балканом навела је Збигњева Бжежинског да кавкаско-каспијски басен и централну Азију идентификује као „евроазијски Балкан“. Видети у: Zbignjev Bžežinski, *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica; Romanov, Vanja Luka, 2001, str. 117-118

11 Милорад Екмечић, *Србија између средње Европе и Европе*, Политика-БМГ, Београд, 1992, стр. 8

12 Хиперпродукцију малих држава на Балкану под покровитељством САД и ЕУ, М. Кнежевић назива *балканско малодржавље* или *клајнештатерај*. Видети у: Милош Кнежевић, *Балканска пометња*, ДП „Ђуро Салај“, Београд, 1996, стр. 157

један од својих праваца продора – Drang nach Südosten. То је била копнена „Идеја дијагонале“ или „Идеја Багдада“, која је требало да замени поморску „Идеју Хамбурга“, неоствариву због британске поморске доминације. Творцем израза *Југоисточна Европа* сматра се географ и један од пионира геополитике, професор универзитета у Грацу О. Мул (*Otto Maull*, 1887-1957), који је „имао намеру проналажења привидно неутралнијег и „географскијег“ назива за део Европе тако оптерећен двосмисленостима историје“¹³. У нацистичкој злоупотреби геополитике појам је сведен само на *Југоисток* и компромитован током Другог светског рата.

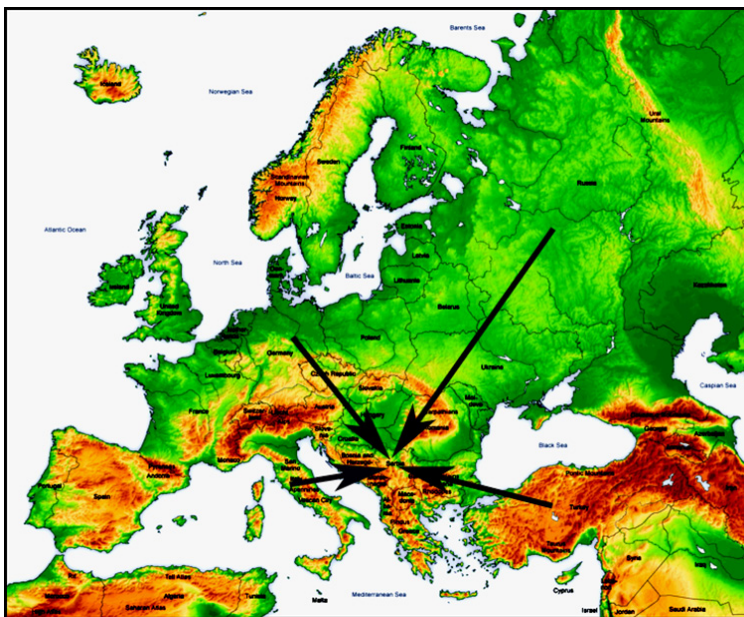
Али, није то био једини разлог за његову скрајнутост, која је трајала све до преласка у постхладноратовску фазу трансформисања и експанзије тзв. европске интеграције (од ЕЗ у ЕУ), када је постало очигледно да ће обуздавајућа идеја „европске Немачке“ прерасти у хегемонистички концепт „немачке Европе“. Балкан је „упакован“ у општу стратегију „ширења ЕУ на исток“, али се из Брисела на њега гледало „берлинским очима“ – као на *југоисток* Европе. То не обавезује Москву, која је почетком 21. века почела да се опоравља и враћа у глобалну арену. Он све видљивије заузима спољнополитички курс у складу са геополитичком оријентацијом традиционалиста и/или неоевроазијца, за које је Балкан остао руска *југозападна* трансмисија до „топлих мора“. Из Анкаре и са Босфора (из Истанбула) на Балкан се увек носталгично гледало као на незаобилазног посредника за повратак у Европу, да би тај правац оживео у виду *северозападног* вектора неоосманистичке „стратегијске дубине“¹⁴. Са Апенинског полуострва, из Рима и Ватикана, на Балкан се гледа као на *источно* исходиште претензија римокатоличког прозелитизма и италијанског великодржавног

13 Милош Кнежевић, *Европа иза лимеса*, Слободна књига, Београд, 2001, стр. 16

14 Универзитетски професор политичких наука и министар спољних послова Турске А. Давутоглу у својој програмски профилисаој књизи детаљно образлаже логику неоосманистичких амбиција будуће Турске (које обухватају и балкански простор), образлажући је „стратегијском дубином“ којом она располаже захваљујући историјско-географским и геополитичким предиспозицијама. Видети у: Ahmet Davutoğlu, *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*, Küre Yayinlari, Istanbul, 2001.

експанзионизма, који Јадранско море сматра „италијанским језером“ („Spinta verso l’Oriente“, „Mare nostro Adriatico“). У ствари, посматрано из географског центра конвенционално схваћеног европског „континента“ (од Атлантика до Урала), Балкан се налази на југу Европе. (карта 3)

Карта 3: Различите геополитичке перцепције Балкана – немачка, руска, турска и италијанска (ватиканска)

Глобални геополитички поремећај изазван окончањем биполаризма најдиректније се одразио на готово пола века подељену Европу. Логично, „земљотрес“ се најпре осетио у „епицентру“, на Балкану, који се „показао као веома прецизан сеизмограф који непогрешиво (...) бележи не само крупне, тектонске поремећаје у поретку моћи, него и сваки дрхтај“¹⁵. Одмах се срушила његова најкрхкија државна „вишеспратница“ – мултиетничка, мултиконфесионална, мултикултурна, федерална Југославија. Из евро-америчког

15 Драган Симић, „Балкан и Нови светски поредак“, у: *Тајна Балкана: геополитички кључ за судбину „верига света“* (Бранислав Матић, ур.), Студентски културни центар, Београд, 1994, стр. 139

„хипоцентра“ (дубинског жаришта земљотреса) према „варварском“ Балкану, простору са друге стране трансгресионог frontiјера тријумфом омамљене таласократске Империје, кренули су таласи постхладноратовских, постмодерних, постјугословенских терминолошких дублера и тенденциозно геополитизованих неологизама. Тако је међународно признатој југословенској супранационалној творевини, иако утилитарној геополитичкој креацији управо западних сила победница у Првом светском рату, била је намењена орочена одредница „државе у нестајању“(!?). Сецесионистичке републике, махом предвођене старом титоистичком номенклатуром само декларативно преименованом у антикомунистичку авангарду (која је, у ствари, била нескривено шовинистички антисрпска), проглашене су „младим демократијама“(!?). Њима је на прозападном путу било не само унапред све дозвољено и опроштено, него и на све начине помагано, нарочито „Косоварима“(!?) посредством „хуманитарне интервенције“(!?). Истовремено, српске земље сврставане су у глобалну „осовину зла“(!?), а српски војно-политички лидери проглашавани „балканским касапима“(!?). За њих је Савет безбедности УН, иако без овлашћења, основао „трибунал у Хагу“(!?) у коме је коришћен „БХС-језик“(!?) и коме је један од главних посредних циљева био да се доведе у питање постојање Републике Српске као „геноцидне творевине“(!?)...

„з/Западни Балкан“ – појава и значење појма

Када је терминологија деструкције привела крају своју мисију, евро-амерички таласократски Запад, под самопроглашеним претенциозним називом „међународна заједница“, према Балкану је почео да примењује нови, (псеудо)интегративно кодиран речник. Један од првих појмова којим је требало да се потврде „нови ветрови из Брисела“ био је *западни Балкан*. Евро-бирографија га је неформално користила још од 1997. године, Регионална радна група Већа министара ЕУ за западни Балкан почела је да га сукцесивно уноси у документе и објављује у Гласницима ЕУ од друге половине 1998. године, да би у потпуну оперативну упо-

требу ушао после јавне промоције на самиту ЕУ у децембру 1998. године. Од тада је коришћење термина западни Балкан и његово исписивање у документима, штампаним медијима и научној литератури еволуирало: од *тзв. западни Балкан*, којим се сугерисао његов неформални карактер, и *западни Балкан*, којим се сведено географски асоцирало на простор западно од Старе планине на граници Србије и Бугарске, до „*западни Балкан*“ и „*Западни Балкан*“, што је требало да нагласи њихову појмовну дискутабилност и неаутентичност, те, на крају, *Западни Балкан*, посредством кога се имплицирало постојање (супранационалне) политичко-територијалне јединице.

Индикативно је да се појављивање појма „з/Западни Балкан“ хронолошки поклопило са ескалацијом сукоба војно-полицијских снага Србије/СРЈ и терористичко-сепаратистичких наоружаних формација косовско-метохијских Арбанаса, са врхунцем политичких притисака Запада на Србију да самоукине свој суверенитет не само на Косову и Метохији, већ и на целој државној територији, са „преговорима“ у Рамбујеу унапред осуђеним на неуспех, те са предвечерјем извесне агресије НАТО на СРЈ током прве половине 1999. године. У политичко-географском смислу, „з/Западни Балкан“ представљао је резидуални простор, који преостаје после „ампутације“ од Балкана постојећих и перспективних евро-атлантских клијената. Грчка и Турска су већ биле „старе“ чланице НАТО (од 1952.) и укључене у процес интегрисања и ширења ЕУ – Грчка као чланица (од 1981.), а Турска као дугогодишњи званични кандидат. За Словенију се већ знало да ће убрзо, у таласу истовремене експанзије и НАТО и ЕУ, постати њихов члан, што се догодило већ 2004. године. Румунији и Бугарској је обећана „јасна евро-атлантска перспектива“ ако буду испуниле геополитички и геостратегијски задатак баражирања повратка Русије на Балкан, што су оне одмах ефикасно испуниле (забраниле су прелет руског ваздухопловства ради снабдевања трупа базираних на приштинском аеродрому Слатина) и за то награђене пријемом у НАТО (2004.) и ЕУ (2007.). За остатак Балкана употребљена је формула „*бивша СФРЈ, минус Словенија, плус Албанија*“ и он је добио збирни назив „з/Западни Балкан“. (карта 4)

Карта 4: „3/Западни Балкан“ у време формирања

У документима ЕУ експлицитно се наводило да су у саставу „3/Западног Балкана“ следеће државе: Хрватска, Босна и Херцеговина, Албанија, БЈР Македонија и (тадашња) СР Југославија. Сходно томе, површина „3/Западног Балкана“ износила је 264.301 км², што је 1/3 Балкана у традиционалним геополитичким границама. Иако су функционери ЕУ најчешће говорили да се ради искључиво о техничкој, прелазној и пролазној творевини неутралног назива, бројни званични закључци, планови и пројекти ЕУ су то оповргавали. Било је очигледно да постоји стратегијски приступ „центра“ („Империје“) према „периферији“, којој је намењен дугогодишњи статус „карантина“ за њена сукобљена „племена“ како

се вирус балканизације не би пренео на ЕУ, те „чистилишта“ у коме је требало да „варвари“ проведу извесно време активно радећи на испуњавању услова за пријем у ЕУ. Дакле, ЕУ је са „3/Западним Балканом“ желела да оствари *стабилизацију* конфликтног простора и његову *хармонизацију* са стандардима прописаним за прикључење.

У првим годинама после установљавања „3/Западног Балкана“, ЕУ је тестирала тзв. регионални концепт – колективни третман свих држава у његовом саставу. Од њега се брзо одустало, надвладао је селективни приступ и различит темпо приближавања ЕУ, тако да Хрватска постаје члан 2013. године, а остале земље су у мање или више неизвесном статусу: неке располажу датумом за почетак преговора о приступању, неке кандидатуром, а неке су још увек далеко од ње. Стварна улога коју је ЕУ наменила „3/Западном Балкану“ проистиче из констатације Хавијера Солане на седници Већа министара ЕУ у Бриселу средином 2001. године да се ради о експерименту где ЕУ тестира ефикасност своје јединствене спољне политике. У основи експеримента препознатљива је глобалистичка идеологија која и на „3/Западном Балкану“ настоји да релативизује националне идентитете, државне суверенитете и границе, а да успостави просторно, временски, политички, економски и безбедносно флексибилну регионалну интеграцију.

Да ли „3/Западни Балкан“ стварно постоји?

Научна регионална географија углавном не дели Балканско полуострво на источно, западно, северно и јужно. То не чине ни политичка географија, нити геополитика са Балканом. Физичко-географски склоп (првенствено рељеф, клима, хидрографија) и антропо-географска својства (првенствено национална, конфесионална и политичко-територијална структура) такође искључују могућност поједностављене поделе према странама света. Јован Цвијић (1865-1927), знаменити српски географ и неупитни ауторитет

међу „балканолозима“, у свом капиталном делу *Балканско полуострво*¹⁶ установио је да Балканско полуострво чине три велике природне целине: Егејска област, Пиндско-динарска област и Континентални блок (у оквиру кога се налазе Источна или Балканска област и Централна или Моравска област). Дакле, ни једну од њих није означио као „западну“ или „западнобалканску“. Сличног назива нема ни у његовој анализи психичких типова јужнословенског становништва Балкана, и то не само у основној подели на Динарски, Централни, Источно-балкански и Панонски тип, већ ни на нижим нивоима – психичким варијететима и групама.

Издвајајући почетком 20. века цивилизацијске целине („културне појасе“) на Балканском полуострву, Цвијић запажа да су западни упливи долазили махом преко Јадранског и Јонског мора. Али, на карти под називом „Зоне цивилизације“, картографским знаком наведеним у легенди као „Утицаји Западне Европе“, обележава само неколико највећих градова (Београд, Софија, Солун, Атина, Цариград), међу којима се ни један не налази на западу Полуострва. У његовој регионалној цивилизацијско-географској структури Балканског полуострва, где постоје још Патријархални режим, Преиначена византијска цивилизација, Романско-медитерански утицаји, Медитерански утицаји, Турско-источњачки утицаји, Средњоевропски утицаји и Нова народна цивилизација, нема никакве „Западнобалканске цивилизације“.¹⁷

16 Јован Цвијић, *Балканско полуострво*, друго издање, Сабрана дела, књига 2, Српска академија наука и уметности; Завод за уџбенике и наставна средства; Књижевне новине, Београд, 1991. Прво издање књиге под насловом *Балканско полуострво и јужнословенске земље* на српском језику објављено је 1922. године у Београду и представљало је проширени први део Цвијићевог дела *La Péninsule Balkanique – Géographie humaine*, произашлог из његових предавања на Сорбони 1917-1918. године, а публикованог маја 1918. године у Паризу. Други део те књиге објављене на француском језику такође је проширен и изашао је из штампе на српском језику у Београду 1931. године (постхумно) као други том *Балканског полуострва и јужнословенских земаља*.

17 Савремени истраживачи цивилизација наглашавају утицај светских религија на диференцирање великих цивилизација. Према С. Хантингтону, на Балкану се стичу Православна и Западна цивилизација, са знатним упливима Исламске. На његовој веома генералисаној карти светских цивилизација уочљиво је да су Словенци и Хрвати сврстани у Западну цивилизацију, али нема ни говора о неком посебном „западнобалканском“ (суб)ареалу. Видети у: Samuel P. Huntington, *The Clash of Civilizations and the Remaking of World*

Са саобраћајног и геостратегијског становишта, Цвијић је апострофирао *Централну област* Балканског полуострва, апроксимативно омеђену линијом која обухвата Ниш, Софију, Скопље и Косовску Митровицу, унутар које је нагласио значај *Балканског језгра* (Скопље са широм околином),¹⁸ али, такође, није посебно издвајао источни, западни, северни или јужни део балканског простора.

Евробирокаратски шематизам увео је појам „3/Западни Балкан“ у постмодерни речник како би благовремено „резервисао“ тај простор и ставио му „жиг“ Запада, иако му он географски, етнички, цивилизацијски и геополитички углавном не припада. М. Кнежевић луцидно запажа да се ради о „повратку југоносталгичних сурогата“ као последици деловања „Некст-ЈУ“ духа. „Саљеријевску одежду нео-југо ‚славног‘ духа заоденуо је тзв. *Западни Балкан* и географски и политички нејасни, заправо чудновати ‚западнобалканизам‘. Коначно, зар *евопска идеологија*, помоћу које се проповеда чистишишно доспевање до рајског исходишта тоталне континенталне интеграције Полуострва – неке нове *Балканије* као старе *Икарије* – такође није нова заводљива химера. Нова, само друкчије именована Југославија, на ново/старом Балкану, у Новој Старој Европи.“¹⁹ Исти аутор, не оклевајући, поставља и кључно питање – „где је у таквим интеграционим причама Србија; где су, у ствари, Срби?“²⁰

Србија (политичко)географски не може да буде на западу, већ је она у средишту Балкана. Ако је Србија централно-балканска земља, онда само простор западно од Дрине јесте „прави западни Балкан“ (Босна и Херцеговина, Хрватска и Словенија). Међутим, посматрано у (пост)југословенским обрисима, само Словенија и Хрватска су „Запад“ јер је Босна и Херцеговина сматрана „централном и најјугословенскијом републиком“. Изузимањем Словеније као „проверене“

Order, Simon & Schuster, New York, 1996, p. 26-27 (Map 1.3 – *The World of Civilizations: Post-1990*)

18 Јован Цвијић, „Централна област и балканско територијално језгро“, *Говори и чланци*, Сабрана дела, књига 3 (том I), САНУ; НИРО Књижевне новине; Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 1987. (стр. 112) (видети карту на крају књиге)

19 Милош Кнежевић, *Неизвесни прелазак: демократија и транзиција*, Институт за политичке студије, Београд, 2012, стр. 50

20 Исто, стр. 50

чланице НАТО и ЕУ, те држањем Србије на дистанци не само због њеног централнобалканског положаја, већ и због вишедимензионалне ЕУ-некомпатибилности, са неспорним западнобалканским „педигреом“ остале би само Хрватска и Босна и Херцеговина. Геополитичке последице формирања наведене балканске (рас)поделе постале би очигледне: српске земље биле би подељене „границом на Дрини“ као пројектованом, стереотипном и историјски фалсификованом цивилизацијском међом; између политичко-територијалних јединица Србије, Црне Горе и Републике Српске инсталирао би се фрагментациони „расед“ који би могао да се инструментализује и чији би деструктивни потенцијал временом растао; Босна и Херцеговина (нарочито Република Српска) нашла би се у тространом обухвату Хрватске и, будући без ослонаца на Србију због хипотетички „тврде“ границе на Дрини, у сфери историјски већ доказаних великохрватских амбиција да се проблем неповољне територијалне морфографије хрватског етничког простора и „авнојске“ Хрватске реши анексијом Босне и Херцеговине²¹...

После пријема Хрватске у ЕУ 2013. године (у НАТО од 2009. године), Босна и Херцеговина (и Република Српска) могла би да се нађе не само у „геополитичким чељустима“²² Хрватске, већ и под њеним старатељством – формално, у име ЕУ, а фактички, у име Немачке. Носталгична *mitteleurop*-ска

21 У хрватској геополитичкој мисли доминира став да је „природно“, „логично“ и „корисно“ стварање тзв. *геополитичке слагалице* – попуњавање хрватске „потковице“ босанским „троуглом“. Тако би се решио драматичан проблем љуштурасте контуре хрватског етничког простора и маказастог облика данашње Хрватске – осетљивост на вишеструко пресецање и фрагментацију територије због њене мале дубине, нарочито у зони северозападне Далмације, Кордуна и западне Славоније. Ови ставови почивају на идејама родоначелника великохрватске геополитике Ива Пилара (1874-1933) и до данас се нису суштински промениле. О томе детаљније видети у парадигматичним текстовима: Mladen Klemenčić, „Four Theses about Croatia and Bosnia“, in: *Croatia – A New European State* (Ivan Crkvenčić, Mladen Klemenčić, Dragutin Feletar, ed.), Department for Geography and Spatial Planning, Faculty of Science, University of Zagreb, Zagreb, 1993/1994, p. 55-60 (индикативна је карта 1: Geopolitical puzzle, p. 56) и Petar Vučić, *Politička sudbina Hrvatske: geopolitičke i geostrateške karakteristike Hrvatske*, Mladost, Zagreb, 1995. (индикативни су: одељак „Хрватско геополитичко право на Босну и Херцеговину“, стр. 297-302 и поглавље „Неки геополитички и геостратешки недостаци Хрватске“, стр. 374-381)

22 Детаљније о „хрватским геополитичким чељустима“ видети у: М. Степић, *У вртлогу балканизације*, стр. 338-343

немачка интересна сфера, заоденута привидно бенигним плаштом интегрисања централноевропског културног ареала, тако би се готово комплетирала. Геокултурна, геоекономска и геополитичка, а у блиској будућности и геостратегијска „завеса“ Немачке и њених сателита практично би се спустила од Балтика до Јадрана. За решавање остала би још нека, већ проблематизована питања несагласности граница пројектоване интересне сфере (у облику културног простора) и постојећих државних граница – западна, поунијаћена Украјина, румунске панонске области и Трансилванија, те српска Војводина. (карта 5) Љубљану, главног немачког експонента на постмодерном, транзиционом европском „Југоистоку“, после 2013. године замениће неупоредиво великодржавно амбициознији Загреб.

Карта 5: Mitteleurop-ски „културни простор“ као немачка интересна сфера са преобликованим делом Балкана у њеном саставу

Будућност „з/Западног Балкана“

Без Хрватске (и раније издвојене Словеније), постјугословенски простор (плус Албанија) остаће као *скраћени* „з/Западни Балкан“ за даље преобликовање и унутрашње конфронтирање. Мешање великих сила не само да неће изостати, већ ће се и појачати – САД и ЕУ настојаће, као на „огледном пољу“, да спроведу моноцентрично-глобалистички неолиберални експеримент „периферизације и реколонијације Балкана“²³, а њихови источни опоненти, у првом реду Русија, да се томе супротставе и да на Балкану тестирају мултиполарну алтернативу. Долазећа *западнобалканизација* биће кључно својство изразито протектизованог простора, кога ће чинити десуверенизоване, нестабилне државе (државолики ентитети), реалативизованих граница. *Скраћеном* „з/Западном Балкану“ биће и даље наметнут одређен степен економске и политичке интеграције (посредством СЕФТА²⁴), али и селективног укључивања у војне, политичке и економске организације Западне цивилизације (НАТО и ЕУ).

Како ће ЕУ да артикулише „западнобалкански“ геополитички процес у будућности? Нема сумње да формулу приликом формирања „з/Западног Балкана“ (*СФРЈ минус Сло-*

23 Ljubiša Mitrović, „Monocentrični globalizam i strategija zavisne modernizacije kao faktori periferizacije i rekolonizacije Balkana“, u: *Balkan u procesu evrointegracije: modernizacija i razvoj* (Milorad Božić, ur.), Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu – Centar za sociološka istraživanja, Niš, 2011, str. 11-20

24 СЕФТА (Central European Free Trade Agreement) основана је 1992. и постојала је до 2006. године. Та „стара СЕФТА“ обухватала је на почетку централноевропске земље „Вишеградске групе“ (Чехословачка, Пољска, Мађарска), да би се касније проширила на неколико балканских земаља (Словенија, Хрватска, Румунија, Бугарска, БЈР Македонија). Како су оне улазиле у ЕУ или је њихов пут ка ЕУ постао неупитан, било је нужно да се крајем 2006. године формира „нова СЕФТА“, на измењеним принципима и са неким новим чланицама (Хрватска, Босна и Херцеговина, Црна Гора, Албанија, БЈР Македонија, Молдавија, Румунија, Бугарска и Србија, те УНМИК у име Косова и Метохије као царинске територије). Због уласка у ЕУ, већ 1. јануара 2007. године иступиле су Румунија и Бугарска, а то ће учинити и Хрватска 2013. године. Апсурдно (или тенденциозно?) је да читава организација има у називу реч *централноевропска*, а нема ни једну земљу из централне Европе!? Није ли то наставак појмовне конфузије сличне стварању „з/Западног Балкана“?

венија плус Албанија) она наставља даље да примењује по аналогном принципу: *минус Хрватска* (у ЕУ 2013. године), *плус „независна држава Косово“*. (карта 6) Неће ли прерастати у правило да ЕУ једну државу из „з/Западног Балкана“ издваја и прикључује себи, али зато ствара једну нову? Да ли је, сходно томе, на реду: *минус Црна Гора*, *плус „независна држава Војводина“*? А потом: *минус Босна и Херцеговина*, *плус „независна држава Западна Македонија (Ilirida)“*?... Показује ли то ЕУ да примену принципа „поделити, па интегрисати“ на простор чијој нестабилности је сама максимално допринела сматра ефикасним начином његове стабилизације и вестернизације?

Карта 6: ЕУ-будућност намењена „з/Западном Балкану“: *минус Хрватска*, *плус „независна држава Косово“*

Укључивањем Хрватске у ЕУ, на „з/Западном Балкану“ настаће нова, дуготрајна реалност, коју Србија не би требало да дочека неспремна. Без обзира на дискутабилан контекст те територијалне конструкције, Србија би применом адекватне геополитичке и геоекономске стратегије могла да

извуче користи. После 2013. године на *крњем* „з/Западном Балкану“ (207.763 км²), Србија ће још убедљивије бити најпространија (88.361 км² или 43%) и најмногљуднија земља (8,9 милиона становника или 48%). Упркос ултиматумима којима је доследно излажу САД и ЕУ, арбанашком сепаратизму који угрожава њену територијалну целовитост, бројним жариштима етничких тензија која доводе у питање мир, безбедност и унутрашњу кохезију народа и државе, те негативним демографским кретањима, малом степену привредне активности, презадужености, ниском животном стандарду и незапослености становништва, Србија представља стожера и најснажнијег чиниоца унутар задатог оквира „з/Западног Балкана“.

У поређењу са осталим земљама „з/Западног Балкана“, једино Србија се граничи са свим осталим чланицама, њен географски положај има најбоље предиспозиције, она располаже економски најперспективнијим природним ресурсима, пољопривреда, рударство, енергетика, индустрија и саобраћај Србије су убедљиво најразвијенији, једино Србија са свима има позитиван трговински биланс... Ако се томе додају могућности српских земаља и становништва у суседству (нарочито Републике Српске), интегрални српски чинилац је изразито доминантан на „з/Западном Балкану“. Стога се може очекивати да ће Запад, кога персонификују НАТО и ЕУ, према њему и даље да примењује неокенанистичку стратегију „обуздавања“²⁵, у којој ће Хрватска, са уласком у ЕУ, да добије специфичну улогу „спољашњег балансера“. На измењеном унутарзападнобалканском плану (после 2013. године), уместо некадашње тројне, истина, наменуте и вештачке равнотеже, формираће се нова, двојна верско-цивилизацијско-геополитичка релација. Будући да у тој констелацији римокатолички демографски и просторни чинилац, сведен на све малобројније Хрвате у Федерацији БиХ, неће више имати капацитет као када је у саставу „з/Западног Балкана“ била Хрватска,

25 О геополитичким узроцима, континуитету, извршиоцима и операционализацији „обуздавања“ српског чиниоца на Балкану детаљније видети у: Миломир Степић, „Расширение НАТО и геополитическое положение Сербии“, *Геополитика*, Выпуск X, Кафедра Социологии Международных Отношений Социологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, 2011, стр. 30-32

односе ће артикулисати два „пола“: православни и исламски. САД и ЕУ и даље ће инструментализовати исламског фактора (муслимански/бошњачки и албански/арбанашки) као „унутрашњег балансера“ православног српског чиниоца (Србија, Република Српска, српско становништво и простор у Црној Гори, БЈР Македонији, Хрватској). Штавише, у истој улози још извесно време биће и црногорско-македонски део православног „з/Западног Балкана“, али ће се то нужно окончати пред све отворенијом великоалбанском претњом. Србија и српске земље у целини требало би да редефинишу своју позицију сходно таквом геополитичком амбијенту.

Milomir Stepic

*WESTERN BALKAN: AN EXAMPLE OF THE
GEOGRAPHICAL MISINTERPRETATION AND
GEOPOLITICAL MANIPULATION*

Summary

The EU has designed a geographically inadequate and geopolitically manipulative term Western Balkan for the territory of former Yugoslavia, without Slovenia and including Albania. The aim was to stabilize the area and reserve it for the Euro-Atlantic expansion. At the same time, it served for examination of the unique action of the EU towards the extremely heterogeneous region. According to its predispositions, Serbia should have been a leader of the Western Balkan, but its power is being diminished due to its poor international position. After entering of Croatia into the EU, the relations are about to be significantly changed. Serbia will become territorially, demographically and economically more dominant. For the purpose of its “containment” and creation of artificial balance of the Western Balkan after 2013, the West will instrumentalize the Islamic factor even more so.

Key words: postmodern glossary, westernization, fragmentation, Euro-Atlantic expansion, Serbia, Western Balkan

Литература

- Bžežinski, Zbignjev (2001), *Velika šahovska tabla*, CID, Podgorica; Romanov, Vanja Luka.
- Вукић, Драган (2010), *Цариград – око Васељене*, Драган Вукић, Београд.
- Vučić, Petar (1995), *Politička sudbina Hrvatske: geopolitičke i geostrateške karakteristike Hrvatske*, Mladost, Zagreb.
- Davutoğlu, Ahmet (2001), *Stratejik derinlik: Türkiye'nin uluslararası konumu*, Küre Yayinlari, Istanbul.
- Екмечић, Милорад (1992), *Србија између средње Европе и Европе*, Политика-БМГ, Београд.
- Ilić, Jovan (1995), „The Balkan Geopolitical Knot and the Serbian Question“, in: *The Serbian Question in The Balkans* (Bratislav Atanacković, ed.), Faculty of Geography University of Belgrade, Belgrade.
- Klemenčić, Mladen (1993/1994), „Four Theses about Croatia and Bosnia“, in: *Croatia – A New European State* (Ivan Crkvenčić, Mladen Klemenčić, Dragutin Feletar, ed.), Department for Geography and Spatial Planning, Faculty of Science, University of Zagreb, Zagreb.
- Кнежевић, Милош (1996), *Балканска пометња*, ДП „Ђуро Салај“, Београд.
- Кнежевић, Милош (2001), *Европа иза лимеса*, Слободна књига, Београд.
- Кнежевић, Милош (2012), *Неизвесни прелазак: демократија и транзиција*, Институт за политичке студије, Београд.
- Mitrović, Ljubiša (2011), „Monocentrični globalizam i strategija zavisne modernizacije kao faktori periferizacije i rekolonizacije Balkana“, u: *Balkan u procesu evrointegracije: modernizacija i razvoj* (Milorad Božić, ur.), Filozofski fakultet Univerziteta u Nišu – Centar za sociološka istraživanja, Niš.
- Pavić, Radovan (1973), *Osnove opće i regionalne političke geografije, geopolitike i geostrategije* (I dio), Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih nauka, Zagreb.

- Симић, Драган (1994), „Балкан и Нови светски поредак“, у: *Тајна Балкана: геополитички кључ за судбину „верига света“* (Бранислав Матић, ур.), Студентски културни центар, Београд.
- Степић, Миломир (2001), *У вртлогу балканизације*, ЈП Службени лист СРЈ; Институт за геополитичке студије, Београд.
- Степић, Миломир (2008), „Србија у евроазијској и нео-евроазијској концепцији“, у: *Русија и Балкан – питања безбедности и сарадње* (Зоран Милошеви, ур.), Институт за политичке студије, Београд.
- Степич, Миломир (2011), „Расширение НАТО и геополитическое положение Србии“, *Геополитика*, Выпуск X, Кафедра Социологии Международных Отношений Социологического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва.
- Степић, Миломир; Вуковић, Небојша (2011), „Поимање простора у времену геополитичке транзиције“, у: *Промена образаца мишљења* (Милош Кнежевић, ур.), Дом културе „Студентски град“, Београд.
- Степић, Миломир (2012), „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ“, *Национални интерес*, год. VIII, vol. 14, број 2/2012, Институт за политичке студије, Београд.
- Huntington, Samuel P. (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York.
- Цвијић, Јован (1987), „Централна област и балканско територијално језгро“, *Говори и чланци*, Сабрана дела, књига 3 (том I), САНУ; НИРО Књижевне новине; Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
- Цвијић, Јован (1991), *Балканско полуострво*, друго издање, Сабрана дела, књига 2, САНУ; Завод за уџбенике и наставна средства; НИРО Књижевне новине, Београд.

Resume

In paralel with the introduction of new, transitional, unipolar world system after the end of the Cold war, a new terminology has been sistematically introduced into the social communication. Its mission consisted in spiritual transformance and preparation of the subjects for the „new order“ in the making. Special glossary was designed for the area towards which the victorious expansion of NATO and the EU was pointed – Central Europe and Balkan. Geographically inadequate and geopolitically manipulative term Western Balkan has been created during the last years of the 20th century, which comprised former Yugoslavia without Slovenia, but including Albania. It wasn't only the term of neutral name and limited duration, but also an experiment of ideology of globalism and the test for EU common foreign policy.

Primary goal of creating the Western Balkan was to stabilize the postconflict area, to harmonize it for an Euro-Atlantic expansion, and receive a “hallmark” of the West, although Western Balkan in geographical, civilization and geopolitical sence mostly doesn't belong to the West. Furthermore, Serbia as the largest and most populated country of the Western Balkan, is not located at the western, but at the central part of the Balkan region. Such position of Serbia will be especially emphasized after joining of Croatia to EU in 2013. According to that, in the forthcoming future, the Western Balkan will be significantly diminished and changed. Serbia will become even more dominant in territorial, population and economic terms. Serbia's potential power in the region will be additionally contributed by the Serbian population and neighboring area (especially the Republic of Srpska). In order to preserve the artificial balance in the diminished Western Balkan, the West will still “curb” the Serbian factor by instrumentalizing the geopolitical pretensions of the Muslim/Bosniak and Albanian element.

Овај рад је примљен 02. октобра 2012. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. децембра 2012. године.